

„O NOUĂ PERSPECTIVĂ ASUPRA „MISTICISMULUI“ LUI VASILE PÂRVAN

de VIRGIL CATARGIU

Din dorința de a întemeia un curent, de a fi inițiatorul unei reforme morale și sociale, de a câștiga aderenți și de a se impune, istoricul V. Pârvan a cedat uneori gustului unui public indoienic, supralicând o serie de concepte și idei, cum ar fi: tema morții, sensul vieții, nemurirea, cultul vieții și cultivarea vieții spirituale, idei comune și religiilor. Adăugând nevoia acută de „transcendență“, nevoia imperioasă de supra-existență, de care vibra persoana conferențiarului, toate acestea au fost uneori interpretate de un public eterogen, cu un nivel cultural discutabil, ca efuziuni ale unui spirit „mistic“. Având în vedere aceste considerente trebuie făcute o serie de precizări privind concepția istoricului asupra fenomenului religios.

Religia face parte din lumea valorilor istorice, în istoriosofia lui V. Pârvan. Ea este cea de-a patra componentă a devenirilor „ritmic-vitale“ sau „biologic-utilitare“, iar acestea constituie prima categorie a valorilor istorice în sistemul propus de V. Pârvan. Religia a apărut și a fost „impusă“ de instinctele conservării și propagării speciei... ca rezultat direct al groazei de necunoscut, identică la animale și la om, sistemul întunecat apotropaeic al religiei de apărare sălbatică, prin sacrificii singeroase și neumane, împotriva nenorocirilor ce ar veni de la puterile tainice, dușmane omului¹. Ea face parte organică din lumea valorilor istorice încă din zorii omenirii, căci „primele forme de gând religios al umanității sînt la rîndul lor complexe de valori istorice general omenești“².

După istoricul V. Pârvan, „nu e un singur gând religios care să nu fie devenire istorică, să nu fie valoare istorică: pentru că în cea mai neînsemnată manifestare a lui sentimentul religios e în aceeași vreme gând, e conștiință despre dualitatea: om și lume, e luptă a bieteii ființe omenești cu Cosmosul“³. În concepția sa, religia este o „atitudine“ în

1 V. Pârvan, *Idei și forme istorice*, Ed. Cartea Românească, București, 1920, p.84.

2 *Ibidem*, p. 82.

3 *Ibidem*, p. 84.

fața lumii și a vieții, „ea regularizează raportul dintre om și misterul vieții și a morții în lume”⁴. Religia oferă „soluții antropomorfe, optime și utilitare problemelor metafizice ale existenței ființei omenești în Cosmos”⁵.

V. Pârvan efectuează o analiză realistă și critică a originilor religiilor, a cauzelor gnoseologice care au dus la apariția acestei „atitudini”. După V. Pârvan, zeii „nu-s decât fantomele antropomorfe ale fricei noastre de necunoscut, ale nevoiei noastre de siguranță în lumea de aici și dacă e una și dincolo și în lumea de acolo. Cel mai superstițios om din popor, e una și dincolo și în lumea de acolo. Cel mai superstițios om din popor, cit nu e sub presiunea imediată a unei primejdii, nu crede în nimic... O dată scăpat redevine sceptic... Căci cultul zeilor, așa de acapător, mai ales în lum ea antică, nu e gând : el e simplă vrăjitorie, pompă și reprezentare publică, praznic copios și în cel mai bun caz, petrecere artistică”⁶.

Istoricul analizează cu deosebită subtilitate și acuratețe rădăcinile psihologice ale religiei. El subliniază că religia se adresează sentimentului în condițiile în care unii oameni nu găsesc un sens demn al vieții. Istoricul constată că „din ritmul senin-bucuros al vieții noastre împăcate cu natura”, din sfera mistică înaintea tainelor universului, religia scoate uriașă putere de „convingere” prin sugestie și mângiere a miliardelor de muritori care rătăcesc fără sens și scop al vieții pe marea furtunoasă a existenței. Religia nu discută rațional — inteligența omenească s-a dovedit mereu incapabilă de a pătrunde tainele vieții — ci acordează sentimental pe căutătorul de adevăr și îi inspiră artistic, mistic, adevărul etern, *revelat întemeietorului* respectivei credințe, odată pentru totdeauna, spre a salva cu el de durere, rătăcire și pieire pe muritori. Construcția ideologică a religiei nu e însă pentru aceasta, ceva pur liric”⁷.

V. Pârvan surprinde cu multă finețe coordonatele înstrăinării religioase și are o atitudine de caldă compasiune pentru „bietul om”, care, „minat de dorințe, de visuri”, de lupta pentru trai... se va ușura de durerile, de indoileile, de speranțele sale, în închinarea către zei, în dăruirea lor cu făptura de artă a minilor lui”⁸. Supralicizarea laturii afective a interiorității individului este neîndoielnică pentru V. Pârvan. Istoricul constată că din cele trei facultăți ale sufletului omnesc : intelectual, sentimentul, voința, „religia alege ca bază a acțiunii ei reformatoare de mângiere în suferință, din groaza de moarte, din nevoia de fugare, din ura împotriva violenței, brutalității, nedreptății, din dorul după cei pentru totdeauna dispăruți”⁹.

⁴ Ibidem, p. 48—49.

⁵ Ibidem, p. 51.

⁶ V. Pârvan, *Memoriale*, Ed. Cultura națională, București, 1923, p. 12.

⁷ V. Pârvan, *Idei și forme istorice*, p. 107—108.

⁸ Ibidem, p. 103.

⁹ Ibidem, p. 107.

Verbul istoricului transmite o anumită derută și neliniște, totuși faptul este departe de misticism¹⁰, așa cum au afirmat unele voci. Preocupările conferențiarului despre „istoria religiilor” și „mistica antică” rămăneau în sfera eticului și esteticului, fără a presupune pietatea. V. Pârvan și-a plîns și cîntat angoasa, sentimentul și profunda sa frămîntare în fața caducității și degradării, a lipsei de sens a existenței sau a sensului biologic-material pentru marea mulțime a oamenilor. Religia, și creștinismul în particular, era antinomică structurii sale interioare. Umilințele, pietatea și iubirea creștină nu găsesc ecou în sufletul său de răzvrătit. Ii repugnă îndeosebi ideea nemuririi, căci „absurditatea unei vieți eterne acordate unei simple brute umane nu o poate admite nici un cap rațional”¹¹. Acest gînd greu și chinuitor al omenirii despre nemurirea sufletului și viața viitoare „așa cum e înțeleasă de creștinismul oficial — specifică V. Pârvan — nu mai poate da mîngiere și siguranță în viața de aici minților luminate, decît în cazurile cu totul rare, cînd o educație sistematică, bisericesc-creștină, încă din copilărie, a găsit și avîntul mistic trebuitor”¹². Epoca contemporană este epoca neacceptării superstițiilor religioase, este o epocă raționalistă în care concepțiile și practicile religioase violentează bunul simț. „În zei omenească de astăzi nu mai crede. Despre viața viitoare, cu cea mai mare bunăvoință, nu mai poate avea ideile tragicomice ale evului mediu, care minte, violentează, arde, pradă, ucide — zidește o biserică — și merge de-a dreptul în rai”¹³.

Prin religie — este de părere V. Pârvan — omul proiectează unele din propriile sale caracteristici, sub o formă absolută asupra unei ființe supraumane, care nu este altceva decît propriul său produs. Anumite atribute ale omului și, îndeosebi, spiritul ridicat la absolut devin un atribut al divinității sau chiar Dumnezeu însuși, care nu este în cele din urmă decît o plămuiare a omului. „Spiritul — se destăinuie V. Pârvan într-o corespondență către Marin S. Rîmniceanu — e unica forță ce stă la dispoziția omului. Și mulțumirea speței umane pentru această forță cu care a fost înzestrată a fost așa de mare încît a ridicat-o deasupra sa ca un Dumnezeu atotputernic și venerîndu-l cu fervoare copilărească, fără a se fi gîndit vreodată, cîtă vreme era sănătos, la faptul că Dumnezeu era în realitate, un fiu al omului”¹⁴ (subl. n.).

Esența religiei este credința în supranatural. Această credință nu are o motivație gratuită. Cauzele ei se află în vicisitudinile existenței omenești pe anumite trepte ale evoluției sociale. Dominația asupra omului a unor forțe oarbe ale naturii, specularea acestei stări de fapte de

10 „În realitate, Pârvan era un raționalist, respectuos, dar sceptic față de fenomenul religios” — arată Radu Vulpe în *Notă biografică la Dacia...* de V. Pârvan, ediția a IV-a. Ed. științifică, București, 1967, p. 20.

11 *Ibidem*, p. 121.

12 V. Pârvan, *Memoriale*, p. 64.

13 V. Pârvan, *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, extras, București, 1919, p. 26.

14 V. Pârvan, *Correspondență și acte*, Ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Al. Zub, Ed. Minerva, București, 1973, p. 381.

către o minoritate au dus la fenomenul de înstrăinare religioasă a omului, la subordonarea sa unor creații și practici ale propriei sale acțiuni. „Groaza primitivă de nenorocire, suferință și moarte abătute asupra individului și colectivității fără nici un fel de putință a prevederii lor și a apărării împotriva lor, — subliniază V. Pârvan — duce la o ade- și a vătărată terorizare a celor naivi de către cei mai clarvăzători; vrăjitori, profeti și preoți speculează seriozitată și gravitatea copilăresc-tragică a bietelor suflete simple. Formula de îndepărtare a răului devine un simbol plin de înțeles misterios... ce creează un ceremonial complicat al relațiilor dintre om și sufletul aspru al naturii și fiecare acțiune se subordonează ritului sacru, formulei magice, cultului consacrat și imuabil”¹⁵.

V. Pârvan uzitează în unele ocazii noțiunile de „Dumnezeu” și „Rațiune suprămă”. Ultimul termen are o frecvență ceva mai ridicată. Practic, de cele mai multe ori ele constituie — după părerea noastră — licențe poetice folosite din necesități retorice în fața unui auditoriu zdruncinat de un eveniment istoric sau de pierderea unei ilustre personalități. Sînt afirmații de circumstanță, menite să nu contrarieze sentimentele unui public căruia nu i se pot oferi la înmormîntări discursuri atee. Este un tribut plătit tradiției și conveniențelor. Cînd e întrebuit termenul de *Dumnezeu* V. Pârvan nu scapă prilejul de a se emoționa de om ca factor demiurgic, care nu se află mai prejos de acesta, căci „omul imită natura mereu și mereu mai deplin, ca să arate că el vede tot, că nu-i scapă nimic, că el e ca însuși Dumnezeu, căci el pătrunde toate cîte le-a pus Dumnezeu în ce a creat. Și ca Dumnezeu creează și el viața din lutul inform”¹⁶.

Pe V. Pârvan l-au preocupat soluțiile principalelor religii în problema sensului vieții și a condiției umane. Le-a expus, pentru a ilustra neli-niștea omului față de sensul existenței sale, pentru a evidenția soluțiile contradictorii, naive și puerile.

Istoricul descrie criza bisericii și a religiei creștine, faptul că masele de credincioși — nemulțumite de soluția pe care o dă creștinismul problemei nemuririi sufletului și vieții viitoare — aderă fie la „o teologie și cosmologie indo-germanică panteistă” fie la un „misticism vag sentimental, inspirat din metafizica lui Platon, — fie în alte chipuri mai puțin caracteristice și precise, influențate de budism ori de alte sisteme în rîndul bisericii oficiale, răsăritene și apusene” unde „sînt astăzi scep- excepțională. Ea e înlocuită fie de o melancolie resemnată în *ignoramus* negură poetică decît convingerea religios-filosofică”¹⁸. Biserica prin dogmele și canoanele ei — este de părere V. Pârvan — nu asigură o

15 V. Pârvan, *Ideli și forme istorice*, p. 93.

16 V. Pârvan, *Ideli și forme istorice*, p. 38.

17 V. Pârvan, *Memoriale*, p. 64.

18 *Ibidem*.

intărire morală a credincioșilor, ci, dimpotrivă, a introdus o cale de adevărată slăbire a sufletelor prin iertare periodică a păcatelor, cu ajutorul confesiunii și împărtășaniei sacre. E o iertare generală, asigurată dinainte... dacă se va mărturisii (credinciosul) și dacă va face bisericii o închinare materială”¹⁹.

V. Pârvan pune la îndoială necesitatea constringerii religioase chiar pentru firole minate de instincte primitive. Pentru firole nobile, conștiente de condiția lor umană, el apreciază că „gîndul de frică, de spaimă, față de puterea divină creează firole de servi, nu de oameni liberi”²⁰. Creștinismul dă mîngiere unor oameni educați în acest spirit, care pot accepta imaginea puerilă a unui Dumnezeu pentru care „toate greșelile noastre de copii neștiutori ar fi ținut în seamă cu scumpătate și pedepsite întru eternitate”²¹. Această concepție simplistă despre datoriile etice ale omului și despre legăturile lui cu puterea divină... ne arată în mii și mii de fețe aceeași concepție patriarhală despre un părinte al lumii noastre continuu jignit și continuu iertător, cu fiii care mereu greșind sînt mereu uitători de propriile păcate”²². Istoricul V. Pârvan se pronunță cu fermitate împotriva educației religioase în școli. Cu pătrundere și finețe, el ilustrează influențele nocive ale acestei practici în educația tinerimei, căci „amestecarea dogmelor creștine cu de-a sila în programele școlare nu este numai o greșală, ci și o mare naivitate. Pe la 14 ani, cînd copiii încep a raționa, ei devin mai toți areligioși și refuză împreună cu metafizica creștină și etica, ceea ce e o pagubă pentru cultura lor. Prin multiplele prejudecăți ale mentalității europene e și aceea de a înarma cu rețete pentru „salvarea” sufletului pe omul în devenire, încă de cînd deschide ochii în lume, botezîndu-l iar apoi silîndu-l la o sumă de practice fără nici un înțeles pentru el, deși simultan nu i se dau cunoștințele de igienă individuală și socială și de etică elementară, care i-ar fi mai „salvatoare” decît acel formalism arid, superstițios și incantativ, pe care omul ajuns la conștiința de sine îl respinge apoi cu violență, căutîndu-și singur credința și filosofia lui”²³.

Intellectualul umanist și democratul V. Pârvan apreciază că problema religioasă trebuie să fie tratată „pe baza principiului că credința cuiva e o întrebare de conștiință intimă, pur personală, în care nimeni nu are a interveni în chip tiranic și brutal”²⁴. Totuși, istoricul consideră etica creștină ca avînd un efect salutar în conduita tineretului. El manifestă o anumită înțelegere față de creștinismul primitiv și etica sa, „o etică direct inspirată de învățătura blindă, adînc omenească a Noului Testament”²⁵. De asemenea, el are cuvinte de apreciere asupra rolului religiei și bisericii ortodoxe în condițiile istoriei evului mediu pentru afirmarea ființei naționale și culturale a poporului român.

19 Ibidem, p. 65.

20 Ibidem, p. 75.

21 Ibidem.

22 Ibidem, p. 65—66.

23 V. Pârvan, *Idelle fundamentale ale culturii sociale...*, p. 24.

24 Loc. cit.

25 V. Pârvan, *Memoriale*, p. 64.

Incursiunile sale în filosofii și religiile orientale, ce amintesc de Mihai Eminescu — gândirea abstractă și profundă plină de originalitate și irizări lirice, chestionarea permanentă asupra sensului vieții, toate acestea au apărut, pentru un auditoriu suficient și banal, care confunda lirismul savantului cu misticismul, ca dovezi ale unei personalități de factură mistică. Nu este de mirare că în aceste împrejurări savantul a întrerupt conferințele sale pe aceste teme. Ele puteau fi interpretate pentru spiritul european și raționalist al culturii noastre ca manifestări de misticism. Nimic mai eronat în privința istoricului V. Pârvan după care „valorile istorice făcând parte din devenirile religioase, sînt deci de considerat în această opoziție cu valorile istorice critic-științifice”²⁶. Și mai departe, „astfel dară valorile istorice în ordinea religioasă devin adesea nonvalori culturale”²⁷. Credem că nu este lipsit de interes și semnificație să amintim atitudinea sa față de atei, care „au murit frumos, în războiul desăvîrșirii unității naționale — n.n. fără să fi crezut, fără să fi putut crede în nemurirea sufletului, pentru că mintea lor deprinsă cu gândul cosmic, îi împiedica de a admite, numai la ființa plăpîndă umană, o excepție de la legea universală a morții individuale pentru perpetuarea vieții colective”²⁸. Nu putem încheia acest studiu fără a explica accepția ideii de nemurire în concepția sa. Nemurirea constă în valorile pe care le adăugăm societății, culturii și civilizației, în supraviețuirea în conștiința celor care vin. Vasile Pârvan crede în viața eternă a faptelor și acțiunilor noastre: „în opera miinilor noastre — declară istoricul — noi punem sufletul nostru. Și dacă opera e păstrată peste secole și milenii, sufletul nostru devine iară contemporan și ia parte ca un suflet de atunci la lupta vieții”²⁹.

Vasile Pârvan reprezintă în cultura noastră o tulburătoare conștiință a limitelor ființei umane, a dramei existențiale a omului și o aspirație ardentă către perfectibilitate și absolut, către o lume a valorilor. V. Pârvan a avut „puterea de a se fi dăruit mereu, fără răsplată și fără nădejde, numai pentru iubire de lucrurile care nu putrezesc”³⁰. Conștiința finitudinii a relativului și efemerului nu este numai o sursă generatoare de angoasă și anxietate, ci, în primul rînd, este generatoare de acțiune, de încredere optimistă în viață, în forța creatoare a omului, a unei lumi a valorilor care să-l transcendă.

26 V. Pârvan, *Idei și forme istorice*, p. 109.

27 *Ibidem*, p. 110.

28 V. Pârvan, *Memoriale*, p. 127.

29 V. Pârvan, *Idei și forme istorice*, p. 80.

30 *Analele Academiei Române*, tom. XLIII, 1922—1923, p. 50—51.

UNE NOUVELLE PERSPECTIVE SUR LE „MYSTICISME”
DE VASILE PĂRVAN

Résumé

L'historien V. Părvan a parfois cédé au goût d'un public douteux, et surenchérit, dans ses conférences, sur une série de concepts et d'idées, comme : le thème de la mort, le sens de la vie, l'immortalité, le culte de la vie et de la vie spirituelle, idées communes, aussi aux religions. Ces idées ont parfois été interprétées par un public hétérogène, ayant un niveau culturel discutable, comme les effusions d'un esprit „mystique”. En réalité, V. Părvan représente, dans la culture roumaine, une troublante conscience des limites de l'être humain, du drame existentiel de l'homme et une aspiration ardente à la perfection et à l'absolu. La conscience du fini et le l'éphémère n'est pas seulement une source génératrice d'angoisse et d'anxiété, mais, surtout, d'action, de confiance optimiste dans la vie, dans la force créatrice de l'homme, dans un monde de valeurs qui le transcendent.